

*Любов Григорівна Дабло,
аспірант Маріупольського державного університету*

**ПУБЛІЦИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
Д. М. ОВСЯНИКО-КУЛИКОВСЬКОГО:
КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІР**

У статті проаналізована публіцистична діяльність Д. М. Овсянико-Куликовського, розглянуто формування поглядів вченого та досліджено становлення його як публіциста, показано ідейну еволюцію у науковій діяльності, зацентовано увагу на редакторській роботі у журналах «Записки Харківського університету», «Вісник Європи», «Нове слово» і «Життя» та визначено його роль у культурно-просвітницькому процесі в Україні наприкінці ХІХ – початку ХХ століття.

Ключові слова: публіцистична діяльність, журнал, національна самосвідомість, редакційна діяльність, «Вісник Європи».

*Любовь Григорьевна Дабло,
аспирант Мариупольского государственного университета*

**ПУБЛИЦИСТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
Д. Н. ОВСЯНИКО-КУЛИКОВСКОГО:
КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ**

В статье проанализирована публицистическая деятельность Д. Н. Овсянико-Куликовского, рассмотрено формирование взглядов ученого и исследовано становление его как публициста, а также показана идейная эволюция его научной деятельности, сакцентировано внимание на редакторской работе в журналах «Записки Харьковского университета», «Вестник Европы», «Новое слово» и «Жизнь», определена его роль в культурно-просветительском процессе в Украине в конце ХІХ – начале ХХ века.

Ключевые слова: публицистическая деятельность, журнал, национальное самосознание, редакторская деятельность, «Вестник Европы».

*Lubov Grigorivna Dablo,
postgraduate student of Mariupol state university*

**JOURNALISTIC ACTIVITIES
D.M. OVSYANYKO-KULIKOVSKY:
CULTURAL DIMENSION**

The article analyses the publicistic activity by D. M. Ovsyanyko-Kulikovsky, there viewed the formation of the scientist's views and there investigated his formation as a publicist, and there is also shown the revolution ideas in his scientific activity, the attention is also paid to his work as an editor in such journals as «The Notes of the Kharkov University», «Europe Visnik», «The New Word», and «The Life», there is also defined the role of cultural and educational process in Ukraine at the end of the ХІХ – beginning of the ХХ century.

Key words: journalistic activities, magazine, national identity, editorial work, «Herald of Europe».

Кожна нова епоха переосмислює обрії і зміст української культури в межах значного історичного часу. Зміна історичних її меж особливо інтенсивно відбувається тепер, в умовах євроінтеграції, коли Україна стрімко розвиває соціально-політичні та культурні відносини з європейськими державами. З'являється нове бачення різних сфер життя, що, безумовно накладає відбиток на розвиток нашої національної культури. Тільки рівень розвитку культури може долучити нашу державу до загальноєвропейської спільноти, сприятиме демократизації суспільства, всебічному розвитку особистості. Щоб зрозуміти зміни в культурних процесах сучасності та уникнути помилок у майбутньому, необхідно розглянути діяльність науковців та громадських діячів минулого століття, які сприяли відродженню та оновленню української культури. В Україні таких імен було чимало, і всі вони заслуговують на певну увагу. Одним із таких видатних науковців був Д.М. Овсянико-Куликовський, який присвятив своє багатогранне і надзвичайно насичене життя та велику і складну інтелектуальну спадщину українському народові. Отже, **актуальним** є питання щодо вивчення наукової діяльності Д.М. Овсянико-Куликовського, а саме – його публіцистичної діяльності другої половини ХІХ та початку ХХ століть.

Провідними дослідниками наукового доробку вченого кінця ХІХ – початку ХХ століття є А.В. Ветухов, А.Г. Горнфельд, Т.І. Райнов. Особливу наукову значущість представляють дослідження С. Ф. Ольденбурга, П.М. Сакуліна. Проблемою наукового спадку Д.М. Овсянико-Куликовського займалися також вчені М.К. Анікін, І.Г. Ілюхін, А.П. Ковалівський, М.В. Осьмаков, М.Н. Бойко, Р.С. Золотарьов, Ю.В. Манн, Н.И. Безлепкин. Серед українських вчених слід виділити доробок українських учених А.К. Волощенко, Я.Й. Грицака, І.О. Гуржія, Я.Р. Дашкевича, О.П. Реєнта, В.Г. Сарбея, Г.В. Касьянова, О.І. Ладиги та Л.О. Чувпило. З огляду на досить великий список науковців, які вивчали або займалися проблемою наукової спадщини вченого, ми вважаємо за потрібне детальніше висвітлити саме журналістську діяльність Д.М. Овсянико-Куликовського з точки зору культурологічного процесу в Україні, тому **метою нашої роботи** є аналіз власне публіцистичного доробку науковця.

Світогляд Д.М. Овсянико-Куликовського, який вже був у другій половині ХІХ століття не тільки лінгвістом, але і вельми відомим літературознавцем, психологом, культурологом, істориком культури, складався в кілька етапів: у період його навчання в Петербурзькому університеті (1871 – 1873), під час п'ятирічного перебування за кордоном, а також у процесі наукових занять, які були присвячені міфології, за матеріалами якої він підготував магістерську і докторську дисертації. Спілкування з радикальною молоддю, захоплене студіювання праць О. Конта (спочатку за статтями Д.І. Писарева, В. Лесевича, Н.К. Михайловського, а потім за першоджерелами), Г. Спенсера, зустрічі з відомими російськими позитивістами, з'єднані з науковими дослідженнями в сфері порівняного мовознавства, де особливо сильно відчувався психологізм і позитивістська методологія, позначилися на молодому вченові [4, 162].

Першою фундаментальною працею було видання брошури «Записки південноросійського соціаліста» у 1877 році. Саме цю роботу в наукових колах вважають початком публіцистичної діяльності Д.М. Овсянико-Куликовського. Період 1877 – 1882 років (час перебування за кордоном) для вченого був досить насиченим; він захоплювався прогресивними європейськими ідеями того часу,

познайомився з політемігрантами М. Драгомановим, П. Лавровим, М. Зібером, представниками різних течій російської суспільно-політичної думки. Це було досить значним знайомством, яке вплинуло на Дмитра Миколайовича не тільки як на науковця, а й як на громадянина, про що свідчать зустрічі з М. Драгомановим на ґрунті проблем національної самосвідомості українського народу [4, 333].

У перший рік перебування за кордоном Овсянико-Куликовський захопився суспільно-політичними питаннями, які витали в колах російської еміграції та на сторінках російської закордонної преси. Результати такої діяльності були викладені у брошурі «Записки південноросійського соціаліста», де він аналізував проблеми соціалістичних теорій та оцінював характер, ідеологічний зміст і спрямованість тогочасних течій російського визвольного руху [2, 163]. Його власні думки з цього приводу можна знайти на сторінках «Спогадів»: «Якась нова соціалістична ідеологія, яка повинна виникнути з поєднання національної ідеї (як, наприклад, українська), історично обґрунтованою, із загальнолюдською ідеєю соціалізму, яка інакше, в її відчуженості від національного життя, здавалася мені безпідставною та абстрактною» [4, 333].

У березні 1878 року у журналі «Слово» побачила світ стаття Дмитра Миколайовича із загального мовознавства, де були викладені ідеї Л. Гейгера. Там же у квітні була надрукована друга стаття «Культурні піонери», де мова йшла про сектантство. Цими двома статтями він вперше вступив на інший шлях – «журнальний шлях» [4, 336].

З поверненням до Росії він отримав приват-доцентуру в Одесі, де продовжив публікувати свої наукові праці вже в «Одеських новинах». Щотижня писав фейлетони на різні теми. Лише з 1888 року у «Харківських губернських відомостях» його статті набувають літературно-критичної забарвленості. Якщо зібрати одеські та харківські статті, то вийшло б чотири томи, зазначав сам Д.М. Овсянико-Куликовський [4, 337]. Увесь цей публіцистичний матеріал дає нам багатий ґрунт для характеристики та вивчення його ідейної еволюції.

Публіцистичну діяльність Д. М. Овсянико-Куликовського можна вважати результатом суспільно-політичної і наукової творчості вченого, апробацією його наукових теорій, гуманності його світоглядних уявлень.

Звичайно, в такій діяльності виявилися наукова та громадсько-політична еволюція вченого. Наукові статті чергувалися з політичними памфлетами, бо Д.М. Овсянико-Куликовський активно реагував на всі духовні перетворення у суспільстві.

Окремим періодом діяльності науковця можна визначити час знайомства та роботи з Олександром Опанасовичем Потебнею (1889 – 1891). Нове бачення та новий вектор наукової діяльності принесла ця майже доленосна зустріч. Під впливом ідей Потебні виходить низка наукових статей: «О. О. Потебня як мовознавець-мислитель» у «Київській старині» 1893 року, де було викладено ідеї та відкриття Потебні; «Мова та мистецтво» у «Північному віснику» – пояснюється відношення мови до художніх процесів думки; його цікавить еволюція синтаксичних форм у «Російській думці» 1896 року, з'явилася стаття «Нариси науки про мову» та у «Журналі міністерства народної освіти» (1899) друкуються «Синтаксичні спостереження» – власні розробки щодо синтаксису [11, 31].

Опановуючи наукову спадщину Потебні, його відкриття з психології мови і синтаксису, вчений все частіше замислювався над можливістю віднайдення власного шляху в науці. Його наукові інтереси поки ще концентрувалися у галузі мовознавства, однак, постійно і неухильно думка його зверталася до з'ясування співвідношення мови з процесами художнього мислення.

Не можна розглядати діяльність Д. М. Овсянико-Куликовського лише у літературознавчому чи історико-культурному аспекті. Він займався ще й редакторською роботою; з 1894 до 1904 року Дмитро Миколайович був редактором «Записок Харківського університету», де друкувалося багато медичних статей та річних звітів [4, 346].

У 1891 – 1901 роках Овсянико-Куликовський, вже доволі авторитетний вчений, бере участь у роботі перших легальних марксистських журналів «Новое слово» та «Життя». Його запрошують до роботи в якості редактора. Вочевидь, Дмитро Миколайович відіграв тут важливу роль. На той час науковець мав вагомий вплив на інтелектуальні кола та був абсолютно легальною постаттю; він міг бути неабияким академічним прикриттям для революційної діяльності.

У 1913 році провідний літератор, історик культури та культуролог Д.М. Овсянико-Куликовський, який на той час мав неабияку популярність та визнання серед наукових та політичних кіл, стає головним редактором відділу белетристики журналу «Вісник Європи», де використовує кожний шанс для пропагування «культу національної автономії». Діяльність Овсянико-Куликовського спрямована на створення соціального журналу, який би обстоював українські інтереси на своїх сторінках та очолив національний патріотичний рух. Його статті у «Віснику Європи» набули широкого резонансу у суспільстві. Овсянико-Куликовський відверто пропагує культ національної автономії, чим викликав жорстоку критику з боку революційно налаштованих діячів. Зокрема, В. Ленін висловлює своє ставлення до роботи «Вісника Європи», називаючи його бездарним виданням, яке слугує певному елементу, певним верствам буржуазії, внаслідок чого вже в радянський період творчість та науковий доробок Дмитра Миколайовича не розглядалися науковцями, які вважали його буржуазним лібералом.

Важливою темою публіцистичної діяльності Д.М. Овсянико-Куликовського було відношення до національної проблеми. Чинником, що об'єднує народ, на думку дослідника, є мова. Як і його вчитель О.О. Потебня, Дмитро Миколайович вважав, що втрата тією чи іншою, хай і найменшою, народністю свого національного обличчя та мови є втратою для всього людства. Вчений пропагував ідеї національної толерантності та поваги, добре розуміючи, що націоналізм є хворобою національності, яку пригноблюють, а також тих, які пригноблюють інших.

До 1917 року Овсянико-Куликовський працює у Петербурзі, викладає в університеті, на Вищих (Бестужівських) жіночих курсах та продовжує займатися тими науковими напрямками, що цікавили його і раніше. У «Віснику Європи» друкуються його статті про Добролюбова, Гончарова, а у «Віснику виховання» – продовження старих психологічних етюдів про російську інтелігенцію. Вчений спрямовував свої дослідження на вивчення психології

мови у зв'язку з еволюцією синтаксичних форм, психологією думки та почуттів у процесі творчості письменників, а також сприйняття їхніх творів, тобто психології розуміння. Вченого все більше захоплюють психологічні питання, а також психологія російської інтелігенції [3, 17].

Протягом 1905 – 1917 років у «Віснику Європи» вченим було вміщено ряд робіт, присвячених пам'яті видатних діячів того часу, таких як Л.М. Толстой, О.І. Герцен, В.Г. Белінський, Г.І. Успенський, І.О. Гончаров, М.О. Добролюбов, В.Г. Короленко, І.І. Мечников. У своїх працях він оцінював їхню діяльність та наголошував на геніальності цих людей.

Так, у 1911 році виходить стаття Овсянико-Куликовського «Пам'яті Белінського», де він визнає у Белінського дивовижний дар «діагнозу та прогнозу» не тільки в літературі, а й у суспільно-політичному житті, «... сила діагнозу та прогнозу не обмежувалася у Белінського галуззю суто літературною, художньою критикою. Він не відокремлював поезією від життя, а життя розумів глибоко й широко – як історичну дійсність у русі, в розвитку» [9, 229]. За твердженням Дмитра Миколайовича, творча інтелектуальна та моральна сила Белінського була величезною; як політичний мислитель та ідеолог, як діагност та тлумач суспільно-політичних та культурологічних процесів в Європі та Росії, він наперед визначив не тільки свій час, але й наступні десятиліття [9, 231].

Дослідник високо цінував силу розуму Добролюбова та чистоту його морального стану. У статті 1912 року «До психології Добролюбова» вчений стверджував: «Можна приєднати ще вказівку на безсумнівне у Добролюбова – естетичні нахили (тонке розуміння мистецтва, відчуття краси, сприйнятливність до естетичної сторони в любові до жінки)» [8, 200].

У статті «Герцен-художник» автор високо цінував його талант – талант письменника. За словами Овсянико-Куликовського, читаючи Герцена, не можна не підкоритися владі його величезного розуму, його виключного таланту, а кращий його твір, його мемуари «Минуле і думи» – один із найвеличніших творів світової літератури [7, 160].

Популярність Д.М. Овсянико-Куликовського як вченого та критика підтримувалася тим, що він не замикався у тісному колі свого фаху, а виявляв інтерес до філософії, мовознавства, психології, соціології та історії культури. У всіх цих галузях науки він виявляв обізнаність та ерудицію. Значним було те, що він намагався знайти відповіді на актуальні питання культурного та соціально-політичного життя свого часу. Одним із таких питань було національне питання.

Однією з останніх ідей, над якою працював Овсянико-Куликовський і яка вплинула на історію громадського руху в Україні, була спроба разом з прогресивними діячами України і Росії створити спілку літераторів та вчених з метою подальшої організації творчої інтелігенції для боротьби за соціальні і національні права народу [4, 130].

Сумлінна редакторська робота та наукові статті на тему національних відносин мали вплив не тільки на культурно-просвітницьку, а й на громадсько-політичну ситуацію в Україні та започаткували створення в українській журналістиці нового напрямку науково-публіцистичної критики з вивчення проблем національності.

На сторінках журналу, поряд з науковими питаннями Овсянико-Куликовський піднімає національні, соціальні проблеми, дискутує стосовно них з В. Леніним, М. Горьким.

Отже, науково-публіцистична, журналістська діяльність Д. М. Овсянико-Куликовського були результатом, апробацією наукових, соціальних, політичних, культурно-національних ідей, які витримали критику його сучасників та випробування часом, залишаючись актуальними й дотепер.

В усіх сферах своєї багатогранної наукової діяльності, а саме – в публіцистичній, Дмитро Миколайович Овсянико-Куликовський досяг визначних успіхів, здійснив помітний внесок у розвиток вітчизняної культурології та історії України, чим приніс багато користі суспільству.

Література

1. *Аникин Н.К.* К переписке М. Горького с Д.Н. Овсянико-Куликовским / Н.К. Аникин // М. Горький. Материалы и исследования. – Т.3. – М.-Л., 1941. – С.5-38.
2. *Безлепкин Н.И.* Философия языка в России: К истории русской лингвофилософии. / Н.И. Безлепкин. – Санкт-Петербург: Искусство-СПБ, 2002 – 272 с.
3. *Илюхин И.Г.* Д. Н. Овсянико-Куликовский – историк и критик русской литературы 1853–1890 гг. / И. Г. Илюхин // Учені записки Харківського державного університету ім. О. М. Горького. – Х., 1956. – Т. 70 : Труды філологічного факультету. – С. 11–27.
4. *Овсянико-Куликовский Д.Н.* Литературно-критические работы / Д.Н. Овсянико-Куликовский. – М. : Худож. лит., 1989. – Т. 2. – 524 с.
5. *Овсянико-Куликовский Д.Н.* Национальность как предмет политики / Д. Н. Овсянико-Куликовский // Украинский вестник. – 1906. – № 12.
6. *Овсянико-Куликовский Д.Н.* Что такое национальность? / Д.Н. Овсянико-Куликовский // Украинский вестник. – 1906. – № 1, 2, 5, 6, 8, 11.
7. *Овсянико-Куликовский Д.Н.* Герцен-художник / Д. Н. Овсянико-Куликовский // Вестник Европы. – СПб., 1912. – Кн. 3. – С. 154 – 162.
8. *Овсянико-Куликовский Д.Н.* К психологии Добролюбова / Д. Н. Овсянико-Куликовский // Вестник Европы. – СПб., 1912. – Кн. 1. – С. 187 – 202.
9. *Овсянико-Куликовский Д.Н.* Памяти Белинского / Д. Н. Овсянико-Куликовский // Вестник Европы. – СПб., 1911. – Кн. 5. – С. 227 – 234.
10. *Овсянико-Куликовский Д.Н.* [Автобиография] / Д.Н. Овсянико-Куликовский // Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905): История : биограф. слов. профессоров и преподавателей; [под ред. М.Г. Халанского и Д.И. Багалея]. – Х. : Изд-во ун-та, 1908. – С. 229–231.
11. *Осьмаков Н.В.* Психологическое направление в русском литературоведении: Д. Н. Овсянико-Куликовский : учеб. пособие для пед. ин-тов по спец. № 2101 «Рус. яз. и лит.» / Н.В. Осьмаков. – М. : Просвещение, 1981. – 160 с.
12. *Сумцов Н.Ф.* Д.Н. Овсянико-Куликовский. 35-летие научно-литературной деятельности / Н.Ф. Сумцов // Вестник Харьковского историко-филологического общества. – 1913. – Вып. 3. – С. 56 – 60.
13. *Халанский М.Г.* Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805 – 1905) / М.Г. Халанский, Д.И. Багалий. – Х., 1908. – 400 с.
14. *Чувпило Л.О.* Сходознавство в Харківському університеті (1805–1917 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.02 / Чувпило Лідія Олександрівна ; Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2002. – 19 с.